

Maria Lubryczyńska

konserwator dzieł sztuki

Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki ASP w Warszawie

**DREWNIANY KOŚCIÓŁ PW. ŚW. STANISŁAWA BISKUPA
W BOGUSZYCACH K. RAWY MAZOWIECKIEJ. ZAKOŃCZENIE
PRAC KONSERWATORSKICH I RESTAURATORSKICH
PRZY POLICHROMOWANYCH STROPACH**

1. Kościół pw. św. Stanisława biskupa w Boguszycach, widok od strony południowo-zachodniej. Stan po konserwacji. Fot. R. Stasiuk.
1. Church of St. Stanisław the Bishop in Boguszyce, view from the south-west. State after conservation. Photo: R. Stasiuk.

Kościół parafialny pw. św. Stanisława biskupa został zbudowany, wyposażony w polichromie i ołtarze w 1558 r. Pod koniec XX w. cenny zabytek znajdował się w katastrofalnym stanie. Na skutek destrukcji spowodowanej nieszczelnością dachu oraz trwałego przemieszczenia elementów konstrukcyjnych budowla zagrożona była zawaleniem, a malowidła – całkowitym zniszczeniem.

W październiku 2006 r., po zamontowaniu w świątyni polichromowanego stropu nawy głównej, zostały zakończone trwające z przerwami dziewięć lat, działania konserwatorskie obejmujące całość dekoracji malarskiej pułapu oraz kompleksowe, wieloetapowe prace remontowe przy architekturze kościoła¹. Pisaliśmy o nich w „Ochronie Zabytków” nr 3 z 2006 r.

2. Kościół pw. św. Stanisława biskupa w Boguszycach, widok od strony południowo-wschodniej. Stan po konserwacji. Fot. R. Stasiuk.
2. Church of St. Stanislaw the Bishop in Boguszyce, view from the south-east. State after conservation. Photo: R. Stasiuk.

3. Wnętrze kościoła, widok na prezbiterium. Poniżej desek osłaniających ściąg metalowy widoczna belka tęczowa umieszczona w pierwotnym miejscu w 1999 r. Fot. R. Stasiuk.
3. Church interior, view of the presbytery. Below the boards protecting the metal roof beam – a visible rood beam installed in its original place in 1999. Photo: R. Stasiuk.

Po zdjęciu polichromowanych desek stała się możliwa rekonstrukcja nieprawidłowo złożonego pułapu. Dotyczyło to przede wszystkim uprzednio demontowanych stropów naw. Podczas prac remontowych w nawie głównej odwrócono środkowy rząd polichromowanych desek, a w północnej prawdopodobnie zamieniono kolejność segmentów. Po raz pierwszy w długiej historii obiektu został zatrzymany postępujący proces niszczenia cennego zabytku, a także stało się możliwe wykonanie pełnego zakresu działań konserwatorskich i restauratorskich. Rozciągnięte w czasie realizacji pozwoliły na ocenę skuteczności wykonanych prac. Nie zauważono nowych złuszczeń i odspojeń polichromii, a także zmian kolorystycznych retuszy i rekonstrukcji.

Wnikliwa analiza całości malowideł umożliwiła dokonanie cennych spostrzeżeń dotyczących pierwotnego układu stropu nawy głównej. Po przewiezieniu zdemontowanych desek do pracowni konserwatorskiej zauważono na każdej z nich, pokrytej pierwotną polichromią, numery wykonane sangwiną (il. 9), naniesione przez cieśli demontujących strop na początku XX w. Przed konserwacją, przy nieprawidłowym złożeniu pułapu, numery te zmniejszyły się w tym samym kierunku, co oznaczało, że zostały umieszczone już po odwróceniu segmentu środkowego, podczas przeprowadzanych wcześniej remontów kościoła².

Podobne oznaczenia odkryto na deskach z fragmentami personifikacji Grzechów Głównych, umieszczonych wtórnie w stropie nawy północnej, co było dodatkowym argumentem za ich pierwotnym umiejscowieniem nad chórem muzycznym. Na początku XX w. wymieniono

4. Wnętrze kościoła, widok na chór muzyczny. Fragmenty pierwotnego parapetu chóru muzycznego przymocowane do tralek. Stan po konserwacji. Fot. autorka.

4. Church interior, view of the choir. Fragments of the original choir pulpit affixed to banisters. State after conservation. Photo: author.

5. Fragmenty stropu z personifikacjami Grzechów Głównych tymczasowo umieszczone na ścianie nawy północnej. Stan po konserwacji i częściowej rekonstrukcji. Fot. R. Stasiuk.

5. Fragments of the ceiling with personifications of the Deadly Sins temporarily placed on the northern nave wall. State after conservation and partial reconstruction. Photo: R. Stasiuk.

w nawie głównej kilka belek stropowych³. Usunięto wówczas także bardzo zniszczone elementy pułapu pokryte polichromią oraz segment z malowidłem przedstawiającym personifikację Grzechów Głównych. Ze środkowego rzędu wyjęto trzy deski, oznaczone przedtem numerami 5, 6 i 7. Zastąpiono je jedną, na której wykonano prymitywną rekonstrukcję malowidła (il. 8 i 9). Spowodowało to za-

burzenie przemienności rytmu okrągłych i ośmiobocznych kasetonów. Zniszczeniu uległy dwa rzędy arabesk i drolerii.

Na wszystkich wstawkach i całym segmencie zachodnim zrekonstruowano wówczas brakujące fragmenty malowidła. Wykonano je na pobiałe kredowo-klejowej, prawdopodobnie w technice kazeinowej. Autorem dekoracji był twórca ludowy,

6. Strop nawy głównej, widok w kierunku prezbiterium. Stan po konserwacji. Fot. R. Stasiuk.
6. Ceiling of the main nave, view towards the presbytery. State after conservation. Photo: R. Stasiuk.

7. Strop nawy głównej, widok w kierunku chóru muzycznego. Stan po konserwacji. Fot. R. Stasiuk.
7. Ceiling of the main nave, view towards the choir. State after conservation. Photo: R. Stasiuk.

8. Wyjątkowo nieudolne rekonstrukcje malowidła ze stropu nawy głównej z ok. 1900 r. Stan przed konserwacją. Fot. autorka.

8. Exceptionally inept reconstruction of the painting from the main nave ceiling, about 1900. State prior to conservation. Photo: author.

zapewne działający na tym terenie. Cechował ją naiwny prymitywizm oraz brak wycucia stylu, jednak od strony technologicznej została wykonana poprawnie i zachowała jasny koloryt oraz żywe barwy. Podczas konserwacji, zrealizowanej w latach 50. ub.w., część owych uzupełnień została zastąpiona rekonstrukcjami, wykonanymi zgodnie z zasadami obowiązującej ówczesnie sztuki konserwatorskiej. Na skutek wad zastosowanego spoiwa, którym był polioctan winylu, rekonstrukcje te po żółkły i pociemniały⁴.

Obecnie, oprócz dużego zakresu prac technicznych polegających na transferze ok. 30 proc. desek na nowe podłoże, podstawowy problem konserwatorski stanowiła rekonstrukcja znacznych partii dekoracji malarskiej. Wtórne uzupełnienia polichromii, znajdujące się na bocznych fragmentach stropu, pozwalały na rozsunięcie segmentu środkowego. W miejscu tym umieszczono trzy deski, co umożliwiło przywrócenie prawidłowej przemienności okrągłych i ośmiobocznych kasetonów. Realne stało się wówczas zrekonstruowanie uciętych do połowy grotesek oraz postaci posiadających zwierząt. Działania te poprzedziły pogłębione

badania ikonograficzne i stylistyczne, których celem było ustalenie pierwotnej formy przedstawień. Było to trudne zadanie, ponieważ na dekoracji malarskiej stropu nie było dwóch podobnych kompozycji figuralnych. Przy odtwarzaniu uciętych do połowy przedstawień dzieci wykorzystano odrysowane na kalce putta znajdujące się na innych częściach polichromii pułapu oraz pierwotnym parapecie chóru muzycznego (il. 10, 11, 12).

9. Zachowany dolny fragment przedstawienia ze stropu nawy głównej. Stan przed konserwacją. Fot. autorka.
9. Preserved lower fragment of the depiction from the main nave ceiling. State prior to conservation. Photo: author.

10. Artysta-konserwator Małgorzata Ujma przy pracy nad rekonstrukcją brakującego fragmentu przedstawienia. Fot. R. Stasiuk.

10. Małgorzata Ujma, artist-conservator, reconstructing a missing fragment of the depiction. Photo: R. Stasiuk.

11. Rekonstrukcja brakujących fragmentów malowidła obejmująca trzy środkowe deski. Stan po konserwacji. Fot. autorka.
11. Reconstruction of the missing fragments (three central boards) of the painting. State after conservation. Photo: author.

Rekonstrukcja tak dużych fragmentów malowidła jest zagadnieniem z dziedziny etyki konserwatorskiej. Na podjęte decyzje zasadniczy wpływ miały sakralny charakter budowli oraz fakt, że przed konserwacją całość polichromii scalona była rekonstrukcjami. Ponadto pozostawienie gładkich lub pokrytych białą zaprawą desek stałoby się elementem obcym i dominującym w dekoracji malarskiej, co niewątpliwie zakłóciłoby jej odbiór estetyczny.

Segment środkowy został odwrócony i zestawiony prawidłowo z pierwszym rzędem desek pokrytych polichromią. Przywrócono w ten sposób na całym stropie pierwotny układ światła i cieni w zagłębieniach iluzjonistycznych kasetonów, zgodnie z zasadą światła padającego z południowej strony. Jedynie w południowej części pałapu, na granicy segmentów wschodniego i środkowego, występuje obecnie niewielkie przesunięcie ułożonej pasowo kompozycji okrągłych i ośmiobocznych

kasetonów. Jednak znajdujące się na stykach segmentów oryginalne arabeski składają się z dwóch odrębnych fragmentów. Uzyskanie pełnej, harmonijnej kompozycji wszystkich elementów dekoracji malarskiej nie jest możliwe, o czym przekonano się po wcześniejszym wykonaniu symulacji komputerowej rekompozycji malowideł stropu.

Opracowano ją dla dwóch wariantów: rozwiązania powtarzającego zastany przed konserwacją układ segmentów, z uwzględnieniem odwrócenia środkowego rzędu, oraz umieszczenia ich w odwrotnej kolejności. W obu ustawieniach pojawiały się na granicach segmentów niewielkie przesunięcia podłużnych pasów łączących kasetony, jednak w zrealizowanym projekcie rekompozycji stropu były one znacznie mniejsze i łatwiejsze do skorygowania.

Fragmenty stropu z personifikacjami Grzechów Głównych zostały tymczasowo umieszczone

12. Fragmenty stropu nawy głównej. Stan po konserwacji. Fot. autorka.

12. Fragments of the main nave ceiling. State after conservation. Photo: author.

13. Fragmenty stropu nawy głównej. Stan po konserwacji. Fot. autorka.

13. Fragments of the main nave ceiling. State after conservation. Photo: author.

na ścianie północnej między oknami. Każdą z desek przykręcono do belek kilkoma wkrętami, co zapewnia ich łatwy demontaż w przyszłości. Docelowym, najbardziej prawdopodobnym miejscem ekspozycji zachowanych fragmentów będzie ściana zachodnia prezbiterium po uprzednim rozbraniu usytuowanej przy niej zniszczonej ambony, wykonanej na przełomie XIX i XX w.

Obecnie istotny problem estetyczny we wnętrzu kościoła stanowią dwie belki tęczowe, dolna

odtworzona w pierwotnym miejscu w 1999 r., zasłaniająca częściowo ołtarz główny i górna składająca się z desek osłaniających ściąg metalowy⁵. Z uwagi na skąpe zasoby materiałów źródłowych niemożliwe jest ustalenie, kiedy została wycięta pierwotna belka tęczowa. Mogło to mieć miejsce nawet wkrótce po postawieniu kościoła. Jednym z powodów jej usunięcia mógł być fakt, że zasłaniała księży podczas wygłaszania kazań z ambony, umieszczonej wówczas 45 cm niżej niż obecna.

14. Fragmenty stropu nawy głównej. Stan po konserwacji. Fot. autorka.
14. Fragments of the main nave ceiling. State after conservation. Photo: author.

W tej sytuacji pilnym zadaniem jest podjęcie kompetentnych i przemyślanych rozstrzygnięć dotyczących przywrócenia rozwiązania sprzed konserwacji i zastąpienie nowej belki tęczowej ściągiem metalowym, co jest niezbędne ze względów konstrukcyjnych, lub demontaż desek osłaniających stary ściągi i umieszczenie krucyfiks w pierwotnym miejscu.

Reasumując, należy stwierdzić, że w wyniku prac remontowo-konserwatorskich budowla od-

zyskała stabilność konstrukcyjną, niebezpieczeństwo jej zawalenia zostało zażegnane. Pokrycie dachu kościoła folią paroprzepuszczalną i podwójnym gontem oraz położenie podłogi na poddaszu powinno uchronić cenny zabytek przed niszczeniem. Aby założenia te mogły być spełnione, niezbędne są odpowiednia dbałość o obiekt oraz przeprowadzanie okresowych kontroli stanu zadaszania, gdyż jego nieszczelność jest największym zagrożeniem dla dekoracji malarskiej pałapu.

Pracami konserwatorskimi kierowała Maria Lubryczyńska. Brali w nich udział artyści-konserwatorzy: Krystyna Sommer, Joanna Czernichowska, Marcin Kozarzewski, Małgorzata Pałka-Ślusarczyk, Małgorzata Oborska, Barbara Kaniewska, Elżbieta Jeżewska, Katarzyna Lesiakowska, Małgorzata Ujma, Magdalena Muc oraz autorka. Transfery i naprawy podobrazí wykonał mgr Jacek Cypel.

Dr hab. Maria Lubryczyńska, absolwentka wydziałów Architektury Wnętrz i Konserwacji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, od 1974 r. pracuje na

Wydziale Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Od 2001 r. kieruje Pracownią Konserwacji i Restauracji Malarstwa Tablicowego i Rzeźby Polichromowanej. W latach 1999-2005 pełniła funkcję prodziekana wydziału. Była promotorem przeszło 70 prac magisterskich. Przez wiele lat przewodniczyła Ogólnopolskiej Radzie Konserwatorów Dzieł Sztuki ZPAP. Od 1983 r. jest rzeczoznawcą Ministra Kultury w zakresie konserwacji malarstwa. Ma na swym koncie ważne dokonania konserwatorskie; w ostatnim czasie prowadzi autorski program konserwatorski w Gabinetach Zwierciadlanym, Sypialni i Antygabiniecie Królowej Pałacu w Wilanowie w ramach projektu pn. „Restauracja wnętrz pierwszego w Polsce muzeum sztuki – Muzeum Pałac w Wilanowie”.

Przypisy

1. Prace remontowo-konserwatorskie w latach 1998-1999 wykonywała firma inż. Józefa Hronowskiego z Nowego Sącza, a od roku 2000 firma Stabilator z Gdyni.

2. M. Lubryczyńska, *Problematyka ikonograficzna i konserwatorska drewnianego kościoła w Boguszycach koło Rawy Mazowieckiej*, „Ochrona Zabytków”, 2006, nr.3, s. 46-51. Na całym polichromowanym stropie rozkład światła i cienia w iluzjonistycznych kasetonach był jednakowy, zgodny z zasadą światła padającego z południowej strony. Pierwotnie trzy duże okna znajdowały się na ścianie południowej i jedno na zachodniej nad chórem muzycznym, pozostałe zostały wycięte w 1870 r.

3. M. Urbanowski, *Boguszyce. Kościół parafialny pw. Św. Stanisława bpa. Opracowanie naukowo-historyczne. Część I. Dokumentacja historyczno-architektoniczna*, PP Pracownie Konserwacji Zabytków, Warszawa 1978, mpis, s.7-18.

4. M. Lubryczyńska, jw. s. 46-47.

5. Nieosłonięty deskami metalowy ściąg widoczny jest na archiwalnych fotografiach wykonanych w 1916 r. i w l. 30. (?) ub.w., ze zbiorów Instytutu Sztuki PAN, nr inw. neg. 5039 B i 7607.

WOODEN CHURCH OF ST. STANISŁAW THE BISHOP IN BOGUSZYCE NEAR RAWA MAZOWIECKA. THE COMPLETION OF THE CONSERVATION AND RESTORATION OF POLYCHROME CEILINGS

The instalment of a polychrome ceiling of the main nave in October 2006 marked the completion of nine years of conservation, conducted with intervals and encompassing the whole painted decoration of the ceiling and complex, multi-stage repair of the church architecture.

Apart from the considerable range of technical work, consisting in a transfer onto a new base of about 30% of boards covered with painted decorations, the fundamental conservation problem was cleaning the polychrome surface as well as removing the polyvinyl acetate and pigment retouching, which had changed the original colour. Another difficult and complex task involved a reconstruction of a considerable part of the painted decoration, connected with a recomposition of the improperly arranged segments of the main and northern nave. These undertakings were preceded by in-depth iconographic and stylistic studies, whose purpose was to establish the original form of the depictions. The prolonged realisation made

it possible to assess the effectiveness of the performed work. No new flaking or loosening of the polychrome was noticed; the same holds true for colour retouching and reconstruction.

The realisation of the repair-conservation meant that the building in question regained its construction stability and the danger of its collapse was averted. The process of covering the church roof with steam-permeable foil and double shingles as well as building a floor in the attic should protect the valuable polychrome ceiling from damage.

The conservation was supervised by Maria Lubryczyńska and carried out by Krystyna Sommer, Joanna Czernichowska, Marcin Kozarzewski, Małgorzata Pałka-Ślusarczyk, Małgorzata Oborska, Barbara Kaniewska, Elżbieta Jeżewska, Katarzyna Lesiakowska, Małgorzata Ujma, Magdalena Muc and the author of this article. Transfers and repair of the underpaintings were performed by Jacek Cypel, M. A.